

97574

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

II. DİN ŞÛRASI
TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
(23 - 27 KASIM 1998)
(II)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97574
Tas. No:	297.004 DİN. 5

ANKARA-2003

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 584
İlmi Eserler / 93

Tashih

Abdil AKTAŞ
Mustafa KAYA
Yusuf APAYDIN
Ali Osman PARLAK

Dizgi

Mehmet KARADAŞ
Hasan EKİNCİ
Hüseyin DİL

Grafik

Recep KAYA

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Mat. Tic. İşl.
Tel: (0.312) 354 91 24

2003-06-Y-0003-584
ISBN: Tk.No: 975-19-3325-0
ISBN: 975-19-3327-7

© *Diyanet İşleri Başkanlığı*

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0.312) 295 73 06 - 295 72 75

İBRAHİM DİNİNE GÜNCEL YAKLAŞIM

Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU

İslâm'ın diyalog çağrısı Kur'an'la beraber 1400 sene öncesinde "Ey Kitap ehli, bizimle sizin aranızda müşterek olan bir kelimeye gelin ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, ona hiç bir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp bir kısmımız, bir kısmımızı ilahlar edinmesin"⁽¹⁾ sözleriyle başladığı için, konunun önemi ve siyaseti üzerinde duracak değilim. Burada İbrahimî dinlerin yakınlaşmasında, üzerinde durulması gereken teknik hususlardan söz etmek istiyorum.

Dinlere genel olarak baktığımızda, Dinleri birbiri üzerine örten iki katmandan oluşan kürelere benzetebiliriz. Bu kürelerin merkezinde "*İnanç Esasları*", üzerinde "*Ahlâk ve İbadet*" tabakaları bulunur. Bu ikinci tabakada zaman ve mekanın etkisi ve değişimler daha kolay görülür.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'dan oluşan İbrahimî dinlerde de bu iki ana tabaka göze çarpar. Temelini Hz. İbrahim'in, daha önce de Hz. Nuh'un tebligatının oluşturduğu inanç ve ahlâk esasları oluşturur. Bunu bir grafikte göstermek istersek, aynı merkez çevresinde kesişen üç daire veya küme örneği ile veya aynı kökten gelişen üç gövde ve dallardan oluşan muhteşem ağaç misalleri ile ifade edebiliriz. İnanç alanı kökle, ahlâk ve ibadet alanı gövde ve dallar ile kıyaslanabilir. İman Esasları olarak vurguladığımız ortak alan söylemlerinin yaklaşık dört bin yıldır pek değişmediği; İbrahim soyundan gelen peygamberlerin kökten uzaklaşma eğilimlerine karşı çıktıkları, zamanlarına göre ahlâk ve ibadette güncel yorumlara giriştikleri görülür.

İman ve ibadette zamana paralel değişikliklerin üç din arasında olduğu gibi, her bir dinin kendi içinde de olduğunu tarihi seyir içinde görmek mümkündür. Nitekim İslâm'da Kelam Tarihi, Hıristiyanlık ve Yahudilikte Doğma Tarihi, üç dinin kendi işlerinde gelişen, değişen inançla ilgili yorumları; ahlâk ve ibadetteki hızlı değişimleri gösterirler. Bunlar zaman ve mekan içindeki hareketliliklerin ürünüdürler. Her biri içinde yeni yeni mezheplerin doğması ve bazı kopmalar bunların göstergeleridir. Bu mezheplerin kaynaktan birleşmeleri, farklılıklarını terk etmeleri, başlangıca geri dönmeleri mümkün olmadığı gibi, çoğu kez bir araya gelip anlaşmaları da mümkün olmamaktadır.

Yaklaşık dört bin yıllık geçmişe sahip Hz. İbrahim Dininin iman, ahlâk ve ibadet unsurlarında da binlerce yıl boyunca farklı yorumlarla, farklı söylemlerle karşılaşılması tabiidir. Kökteki iman, ahlâk ve ibadet temel esaslarında yakınlıklar görülür. Çoğu değişmeyi, gelişme, berraklaşma, aydınlanma olarak yorumlamak mümkündür.

1. Al-i İmran, 64

Temele baktığımızda:

1. Allah'tan başka Tanrı kabul edilmez. Güneş, Ay, Yıldızlar vs. gibi varlıkların uluhiyeti ve putlarla temsilleri reddedilir.⁽²⁾ Allah'ın sıfatları olarak, dirilik, merhamet, güç ve yaratıcılığı daima vurgulanır.⁽³⁾

2. İnsanların haşri ve hesaba çekilecekleri ve amellerine göre karşılık bulacakları söylenir.⁽⁴⁾ Ahiret ve haşir Kur'an'da açıkça vurgulanır.⁽⁵⁾

3. Allah'ın vahiy yoluyla insanlarla konuştuğu, İbrahim ve Musa'nın da birer peygamber olduğu ve Allah'ın vahiyine muhatap oldukları Kutsal Kitapların ortak konusudur.⁽⁶⁾

4. Meleklerin varlığı ve bunlardan bazılarının Allah'ın mesajını peygamberine getirdiği Kur'an ve Tevrat'ın ortak şahadetidir.⁽⁷⁾

Hz. İbrahim'in ibadetleri ve ahlâkı hakkında Kur'an ve Tevrat işaretlerine bakacak olursak:

1. O, mabet yapmayı seven bir kişidir. Kur'an'da Ka'be'yi yaptığı ve insanları hacca davet ettiği⁽⁸⁾; Tevrat'ta kurban sunakları (mezbahlar) yaptığı⁽⁹⁾ ve kurban sunduğu⁽¹⁰⁾ anlatılır.

2. İbadetini Kur'an "Namaz" terimiyle⁽¹¹⁾, Tevrat "secde" terimiyle ifade eder.⁽¹²⁾

3. Yoksulları doyurduğu, insanlara iyilik ettiği⁽¹³⁾ Allah'ın yolunu gösterdiği, insanlara adaletle ve barışla hareket etmelerini tavsiye anlatılır.⁽¹⁴⁾ Yani sosyal haklar ve hürriyetleri korumaya çalışır.

4. Allah'la yaptığı ahit gereği sünnet olmayı kendi ailesine ve inananlara farz kılması⁽¹⁵⁾ Kur'an'da açıkça ifade edilme de, tüm Müslümanların ortak simgesidir.

5. Şeriat olarak Nuh kanunlarına tabidir. Zamanında yaşanan olaylardan Lûtfliğin⁽¹⁶⁾ kan yemenin⁽¹⁷⁾ katlin⁽¹⁸⁾ ana-baba bir kardeşlerle evlenmenin yasaklığı⁽¹⁹⁾ da anlaşılıyor.

Bunlar üç dinin ortak bağlarıdır. Ancak Hz. İbrahim ve zamanındaki iman ve ibadetle ilgili bu hususların içerikleri Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlarca farklı yorumlanır.

2. Bakara, 126, 128, 131; En'am, 74-78, 81; İbrahim, 35; Şuara, 81; Meryem, 44-46; Ankebut, 17; Sâffat, 86; Mümtetine, 4; Tekvin, 12/7; 15/1-21; 17/1; 18/1-22; Talmud, ss. 36-42.

3. Karl-Josef Kuschel, Streit um Abraham, München-Zürich 2. baskı 1997, s. 264.

4. Kuschel, 264.

5. Şuara, 81, 85, 87; Ankebut, 25.

6. Bakara, 126; Hadid, 26; Tekvin, 12/7; 15/1-21; 17/1; 18/1-22.

7. Hicr, 51-58; Zariyat, 24-34; Tekvin 16/7-13; 18/1-22; 19/1.

8. Bakara, 127; 22/27.

9. Tekvin, 12/7-8; 13/18.

10. Tekvin, 22/5.

11. İbrahim, 40.

12. Tekvin, 22/5; 24/52.

13. Nisa, 125; Enbiya, 73.

14. Tekvin, 18/19.

15. Tekvin, 17/10-14.

16. Tekvin, 18/8.

17. Tekvin, 9/4.

18. Tekvin, 9/4-6.

19. Tekvin, 20/12.

Tarihi seyir içinde yeni muhteva ve anlayışlar kazandığı görülür. Nitekim Müslümanların Hz. İbrahimi, İslâm olarak gördüğü gibi, Yahudiler Yahudi, Hıristiyanlar da Hıristiyan olarak görürler. Hatta Kur'an bunu daha 1400 sene önce bir tartışma konusu yaparak "İbrahim ne Yahudi, ne Hıristiyan'dı, dosdoğru bir Müslüman'dı... "(Al-İmran, 67) diyerek, Hz. İbrahimi Yahudileştirme veya Hıristiyanlaştırma eğilimlerine itirazda bulunur. Temel kavramlarda köke dönmeyi teklif eder. Ancak bu kökün yorumunu da Kur'an teşkil ediyor. Diğerlerinde de Yeni Ahid ve Eski Ahid teşkil ediyor.

Diyalog sürecinde her üç dinin kendilerine has özellikleri bırakıp tekrar Tevrat'ın "Tekvin" kitabına Hz. İbrahim'le ilgili bölümüne dönelim demek, 4000 yıl öncesine gidip, Müslümanların Hz. Muhammedi ve Kur'an'ı, Yahudilerin Hz. Musa ve Tevrat'ı, Hıristiyanların Hz. İsa'yı ve Yeni Ahid'i bırakmasını istemek olur ki, üç dinde de kabul görmesi zordur. Nitekim yüzlerce yıldır bir ilerleme kaydedilememiştir.

Denizlere ulaşan nehirlerin, kaynaklarındaki saflığı ve temizliği özleyerek tekrar çıktıkları kaynaklara geri dönmelerinin mümkün olmadığı gibi, üç dinin de Hz. İbrahimi özleyerek 4000 sene öncesine dönmeleri mümkün değildir.

Bazılarımızın hatırına, öyleyse diyalogtan ümit yok mu? Vaz mı geçelim sorusu, gelebilir. Hayır! Diyalog metodumuza farklı bir yaklaşım getirelim.

Sorunu ele alırken, kaynağa ve tarihe dönmek arzusu yerine, geleceğe ortak tarih ve kaynak şuuru içinde bakmak ve bu üç kardeş din mensuplarının gelecekte, barış ve akrabalık duyguları içinde, birlikte nasıl yaşayabilecekleri sorunu olarak almak yolumuzu açacaktır. İnaniyorum. Öyleyse, diyalog ve birlik şuurunun esasları ne olmalıdır sorusuna, Alman ilahiyatçı Karl Josef Kuschel'in de teklif ettiği gibi⁽²⁰⁾ şu ana esaslar üzerinde cevap aramak isabetli olur diye düşünüyorum:

1. Her üç din mensuplarının birbirlerinin inanç ve ibadetleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaları.

2. Birbirlerine karşı saygı duymaları, bunu engelleyen olumsuzlukların kaldırılması, olumlu tedbirlerin alınması,

3. Aralarında ortaya çıkmış veya çıkacak çeşitli sorunlarda, birbirlerinden sorumlu olarak, birlikte çalışmaları, birlikte çözüm yolları aramaları.

Üç dine bakışımızda, bunları Hz. İbrahim'den uzaklaşma, ayrılma gibi görmek yerine, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı Hz. İbrahim dinine daha sonraki asırlarda hayat veren enerji kaynakları olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Tevrat, İncil ve Kur'an İbrahim nehrinin tarih boyunca akan ve çevresine hayat veren kolları veya aynı santraldan günümüze enerji taşıyan ve geleceğe ışık tutan lambalar olarak algılanabilir.

Kardeşlerin birbirlerini tanıma konusunda müspet gelişmeler başlamıştır. Her üç dindeki iman ve ibadet unsurlarını konu alan mukayeseli araştırma ve tanıma çalışmaları başlamış ve sayıları her geçen gün artmaktadır. Yeterli olmasalar dahi, gelecek için ümit vericidirler.

Kardeşlerin aralarındaki ayrılıkları, karakter farklılıklarını anlayışla ve hoşgörü ile

karşılıkları gibi, kardeş dinlerin de kardeşlik bilinci içinde birbirlerine aynı hoşgörü ve anlayışı göstermeleri niçin tabii olmasın? Aynı köke, aynı aileye mensup olma şuuru ve sorumluluğu hissedilirse çözüm biraz daha kolaylaşır. Saygıyı önleyen unsurlar ortadan kaldırılabılır. Kardeşleri teke indirmeye gerek yok! Kardeşlerin çokluğu sorun olmamalıdır. Nitekim İslâm “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi hepinizi birtek ümmet yapardı, fakat size verdiklerinde sizi sınamak istedi. Öyleyse hayır işlerine koşun, hepinizin dönüşü Allah’adır...”⁽²¹⁾ buyurarak insanlar arasındaki farklılıkların tanınmasını tavsiye ediyor. Özellikle günümüzde birbirine yaklaşan, kaynaşan milletler içinde, aynı manevi köke bağlı akrabalar olduğu şuuruna ulaşılmaması, hissedilmesi, mensuplarının birbirlerine duydukları sevgi ve saygıyı artıracaktır. Birlik ve sevgiden oluşan bir toplumda çıkacak sorunların çözümü daha kolaylaşacaktır. Nitekim İslâm’ın bu olguyu kabulünden dolayı, İslâm ülkelerinde yaşayan Yahudi ve Hıristiyan dinlerine mensup inananlar, dinlerini bu güne kadar rahatça yaşayabilmeleri bunun örneğidir.

İbrahimi köke mensup müminlerin, aynı Tanrıya inandıkları şuuru, aralarındaki dayanışmaları artıracağı gibi, tarihte ve günümüzde görülen insanlık facialarını da azaltacaktır. En azından azalmasına katkıda bulunacaktır. Temel insan hak ve hürriyetlerinin benimsenmesini, tüm hayata saygı gösterilmesini, adalet ve dünya ticaretinde dayanışmaları kuvvetlendirecektir. “Başkalarından nasıl muamele görmek istiyorsan, başkalarına da öyle davran” altın kuralı hep öne çıkacaktır.

Yukarda ifade ettiğimiz ümit ve arzular yanında, üç dinin tartışmasız ittifak edebileceği prensipler de vardır: İcraata dönük hususların da olduğu şüphesizdir. Bunları Hz. İbrahim’in de benimsediği Nuh kanunlarıdır. İbrahimi olmayan dinlere de teklif edilebilecek niteliktedir.

1. Allah’ın birliğine inanmak ve puta tapmamak,
2. Haksız yere bir cana kıymamak (katil);
3. Yakın akraba evliliklerinden uzak durmak;
4. Tanrı’ya küfretmemek;
5. Hırsızlık yapmamak,
6. Hayvanlara zulmetmemek
7. Adaleti yerine getirmek.

Talmud bunlara kişinin, kendini sakatlamamasını ve büyücülük yapmamasını da ilave eder⁽²²⁾ İslâm’ın da temel prensiplerindedir. Batıda Nuh kanunları ismiyle anılan bu hususlar, ilahi rahmetin ve hidayetin şartlarını da ortaya koyar. Nitekim Yahudiler Hıristiyan ve Müslümanları Nuhiler olarak vasıflandırmış ve Hidayet ehli olarak görmüştür.

Mevcut şartlarda en büyük sorun, Kiliselerin Hz. Muhammed’i ve Kur’an’ı Hz. İbrahim dininin bir uzantısı olarak görmemesidir. Bu hususlarda Yahudi ve Müslümanlar arasında pek sorun görünmüyor. Yahudiler Müslümanları ve Hıristiyanları Nuhiler ola-

21. Maide, 48.

22. Kuschel, 224.

rak hidayet ehli kabul ediyorlar. Hıristiyanlarca ise, Hz. Muhammed'in ve Kur'an'ın durumu, büyük bir teolojik sorundur! Kiliseler, Müslümanları fiili bir durum olarak Hz. İbrahim geleneğinin bir uzantısı kabul etmekle birlikte, Hz. Muhammed ve Kur'an konusunu dinen açıklığa kavuşturamamıştır. Konsüllerin diyalogla ilgili kararlarında, İslâm'dan bahsedilmemiştir. İslâm, İbrahimi dinlerin dışında bırakılmıştır. Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlara ve Kitabı Mukaddese gösterdiği saygıya karşılık, Hıristiyanlarca olumlu bir adım henüz atılmamıştır. Kiliseler tereddüt içindedir. Tavrın berraklaştırılmasına ihtiyaç vardır. Diyalogun devam edebilmesi ve başarı yolunda ilerleyebilmesi için bu adım gereklidir. İslâm'ı tanıyan ve bunun şuurunda olan bazı Batılı, diyalog taraftarları ilahiyatçılar da bu adımın gereğine işaret etmektedirer.⁽²³⁾

İslâm'ın çok tanrıci veya tanrısız dinlerle aynı kefeye konması ilmi değildir, her ne kadar onların bir adım önünde görülse de hatanın düzeltilmesi gerekir.⁽²⁴⁾ Hıristiyanların diğer dinleri değerlendirmeleri Kristolojik inanç esaslarına ve Yeni Ahid'e mesafelerine göre yapılırsa da, burada tarihi İsa değil⁽²⁵⁾, daha sonraki devirlerde yapılan yorumların esas alındığı gözden ırak tutulmamalıdır. Burada İslâm ve Hıristiyanların hareket noktaları farklıdır. İslâm değerlendirmesinde tarihi İsa'yı esas alırken, Hıristiyanlık tarih dışı İsa'yı değerlendirmeğe ve yorumlamaya çalışmaktadır. Yine Kilise İslâm'daki Hz. İsa hakkındaki müspet nazarları Ahir Zamanda geri döneceğine inandıkları İsa'nın tebliği için, Allah'ın ön hazırlık lütfu olarak görmekte; Müslümanların ırk kardeşliğinden, iman kardeşliğine, bilgisizlikten, cahillikten vahiy bilgisine, politeizmden monoteizme yükselmesini, İsa Mesih'e imanda, onu tanımada olumlu bir safha olarak değerlendirmektedir. Ancak Allah'ın hidayet lütfunda onların da hissedar olduğunu kabul etmemektedir.⁽²⁶⁾ Bu durumda dışarıdan bakan bir kimse olarak, Hıristiyanlık için önemli olanın Hz. İsa mı? Yoksa Paulus ve yorumu mu olduğunu anlamakta güçlük çekiyorum. Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlar için duyduğu kök birliği duygusuna karşı Hıristiyanlık içindeki önleyici teolojik engeller kaldırılmalı, diyalogun önu açılmalıdır.⁽²⁷⁾ Müslümanlarınkine eşit bir adım atılmalıdır.

Hıristiyanların İslâm'ı tanıma konusunda, bizim Yahudiliği ve Hıristiyanlığı tanıma şansımızdan çok daha ilerde olduklarından şüphem yok. 200 yıldır yetiştirdikleri İslâm uzmanlarıyla bizi çok iyi tanıyorlar, dogmatizimden bilime atılacak adımlar bu yönde ilerlemeye yardımcı olacaktır. Yahudilerin, Hıristiyanlık ve İslâm için buldukları çözüm yolunu düşünmelerine de bir engel yok! Kanaatımca benzeri sorun Havariler Konsilinde daha önce tartışılmış Paulus ve İsa'nın kardeşi Yakup arasında çözüme kavuşturulmuştu. Havariler Konsilindeki tartışılan problemleri ve çözüm yollarını tekrar gözden geçirmeleri diyaloga katkıda bulunacaktır.

23. Kuschel, 265.

24. Kuschel, 266.

25. Ludwig Hagemann, *Propheten Zeugen des Glaubens (Koranische und biblische Deutungen)*, Verlag Syyyyria Graz Wien Köln, 1985, s. 198.

26. Hagemann, 199.

27. Kuschel, 268.

Netice

1. Diyalog kaynağa dönme olarak değil, ortak kaynak şuuru ile geleceğe bakmak ve sorunları barış ve akrabalık duyguları içinde çözmeye çalışmalı.
2. Her üç din mensuplarının birbirleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmalarına yardımcı olunmalı,
3. Hıristiyanların İslâm'ı teolojik yönden İbrahimî dinler arasında hidayet ehli olarak kabulleri sağlanmalıdır.